

La lingua taliana en Svizra

Ina lavur da master a l'Universitad da Geneva

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

La Quotidiana, 18 da favrer 2016, p. 7

L'Universitad da Geneva, segunda citad svizra segund la cifra da populaziun, posseda t. a. ina «Faculté da traduction et d'interprétation» che conceda la «Maîtrise universitaire en traduction» per l'arab, l'anglais, il franzos, russ, spagnol, talian u tudestg. Il retoromanist Anton Velleman (1875-1962), vischin d'onur da Zuoz e traductur da la Societad da las naziuns, ha fundà 1941 la Scola d'interprets da Geneva ch'è vegnida 2011 facultad universitara. Lezza ha concedì il 2015 la «maîtrise» surmenziunada a la studenta tessinaisa *Elisa Pestoni* per sia lavur davart il talian en Svizra*. Il cumpendi introductiv di: «La promoziun dal talian en Svizra, enina lingua naziunala ed uffiziala e lingua da minoritad per 8 % da la populaziun, stat amez la debatta actuala davart la plurilinguitad, (...) betg mo en il chantun Tessin, mabain er en il Grischun. Lezza lavur examinescha las mesiras instituziunalas introducidas dacurt per rinforzar la posiziun dal talian en Svizra, (...) las numerusas iniziativas da pliras uniuns per defender il talian e mantegnair ses studi sco L2 en l'entir pajais.» I suonda ina recensien che punctuescha quai ch'ins fetschia e quai ch'ins duaja trair endament per promover il talian en ils chantuns romands ed alemans.

La situaziun oz

En sia prefaziun rapporta l'autura dal grond smirvegl d'ina classe genevrina cur ch'ella haja referì davart la Svizra italoфона: «I savevan propi fitg pauc.» Oravant tut: Quant ferma è l'italofonia en Svizra? «8,3 % il 2013, (...) numnadamain 312 000 umans en la Svizra italoфона (...) e 330 000 ordaifer» (1.1.). Il chantun Tessin dumbrava 346 539 olmas il 2013. Il preambel da sia constituziun punctuescha ch'el saja «fidaivel a la missiun istorica da represchentar la cultura taliana en la Confederaziun»; l'art. 1 al definescha «republica democratica da lingua e cultura taliana» (1.2.1.). Las valladas italofonas dal Grischun dumbran var 13 000 olmas; l'italofonia totala dal chantun munta var 19 000 olmas. «Pir dacurt ha il Grischun renconuschì cleramain che rumantsch e talian sajan periclitads e basegnian protecziun» (1.2.3.). L'autura menziuna «la situaziun stabla (...) dal talian a Beiva, grazia a la scola primara che dat la prioritad a l'instrucziun per talian» (1.3.2.3.). Adina puspè chatt'ins «traducziuns plain sbagls: I paran da palesar che tscherts manaschis privats respectian pauc il terz linguatg naziunal (...). I na dat nagina obligaziun (...) areguard la qualitat da las traducziuns en linguas naziunalas (...). En il Québec, cun sia legislaziun precisa e clera, è la situaziun fitg differenta» (1.4.2.). Il 2010 muntava la populaziun cun pass talian en Svizra 16 % da la populaziun estra. «Il consulat d'Italia dat curs da lingua e cultura taliana als uffants immigrads durant tut ils onns da scola; quai è essenzial per mantegnair e profundar lur savida da talian. Quai enclegian las scolastatalas; i registreschan ils resultats en ils attestats e faciliteschan la frequentaziun da lezza instrucziun

cur ch'ella sa splega durant uras da scola» (1.4.3.). Er immigrads d'autra derivanza, per exempel portugaisa u spagnola, dovran savens il talian sco lingua franca, cunzunt en chantuns alemans : «Per els èsi fitg grev d'emprender tudestg pervi da la diglossia cun dialect e lingua uffiziala ; (...) percunter datti medias italofofas en l'entira Svizra» (1.4.4.).

Politica linguistica federala

Il segund chapitel da la lavur è politologic : «La plurilinguitad svizra è statala (...) : Il stadi renconuscha la dignitad equivalenta da tut las linguas discurrendas en lur agens intschess da gruppas etnicas geograficamain separadas (...). Il territori pluriling svizzer cumpiglia regiuns monolinguas (...). Mintga lingua naziunala è francada aifer ses agen intschess tradiziunal, ma è strusch protegida legalmain ordaifer quel territori, e la cumpetenzza per l'instruir pertutga al(s) singul(s) chantun(s)» (2.1.). L'autura renviescha qua ad ina publicaziun da *Sacha Zala* (Berna), istoricher oriund da Brüschi e parsura da la Pro Grigioni Italiano (Pgi) enfin a 2014. Zala punctuava il contrast paradoxal tranter ils uffants talians a Berna, ils quals frequentavan ils curs arranschads da lur consulat, e ses agens uffants a Berna, vischins svizzers, ma senza scolaziun svizra davart la lingua naziunala ch'i dovran en famiglia. *Romedi Arquint*, anteriur parsura da la Lia Rumantscha, stigmatisescha «la praschunia territoriala dals linguatgs»** (v. La Quotidiana dals 11 da november 2014). Pestoni releva che l'art. 70 da la Constituziun federala «discorra expressament da mantegnair e promover rumantsch e talian, (...) pia da proteger dapli lezs linguatgs (...) smanatschads» (2.2.1.). La Svizra ha plinavant ratifitgà la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras, «promova rumantsch e talian en quest senn» (2.2.2.) ed accumplescha la Cunvegna da basa per la protecziun da las minoritads naziunalas a favur da sias trais cuminanzas neolatinas. La delegada federala per la bilinguitad «controllescha il mantegniment e la promoziun activa da la plurilinguitad» (2.2.4.). La lescha davart la publicaziun en las trais linguas uffizialas «prescriba ch'ins possia generalmain acceder a medem temp en lezzas linguas a las publicaziuns da la Confederaziun» (2.2.5.). «La Chanzlia federala ha plinavant in consulent per la politica da linguas» (2.2.6.). L'Uffizi federal per la cultura «prevesa da promover l'instrucziun da talian ordaifer la Svizra italoфона (...) per proteger quella pluralitad culturala che ha rinforzà la Svizra ed è il fundament da nossa coesiun naziunala» (2.2.7.). L'administraziun federala «schlargia l'offerta da curs da lingua per ses persunal» (2.4.).

Acziuns per defender il talian

La terza part da la lavur è deditgada ad «insaquantas iniziativas per promover il talian en Svizra» (3.). Quia mo ils exempels ils pli remartgabels : «L'Università della Svizzera Italiana (USI) s'engascha dapi 2012 per l'instrucziun da talian en Svizra. Ella arranscha segiurns linguistics per gimnasiastas e gimnasiasts d'auters chantuns, cun uras da talian ed instrucziun davart la cultura da la Svizra italoфона» (3.1.3.). «La Pgi è naschida il 1918 a Cuira per dar furma a la mancanza d'unitad territoriala e 'per defender ils interess da la minoritad italoфона en Svizra' (...). Ella represchenta il Grischun italoфона era tar il Cussegl da l'Europa areguard dumondas da lingua» (3.1.5.). «Il Consulat

general d'Italia (...) porscha curs da lingua e cultura taliana en differentas citads svizras durant l'entir temp da scola» (3.1.7.). Dapi 2014 datti plinavant in mez d'instrucziun fitg original che vul «sviluppar l'abiltad da chapir il talian, al colliond cun il franzos e per part er il tudestg, ed a medem temp infurmar davart la Svizra italoфона» (3.2.1.1.). Il manual, intitulà «Capito ? Comprendere l'italiano in Svizzera», è vegnì publitgà da l'«Osservatorio linguistico della Svizzera italiana» (OLSI, Blinzuna) cun l'agid da las universitads da Berna e Friburg. Las auturas èn *Elena Maria Pandolfi, Sabine Christopher e Barbara Somenzi*. L'administrasiun federala dovra lez manual tar curs destinads per ses persunal. «Tut las persunas che han fatg part da quels curs manegian ch'i chapeschian ussa talian pli tgunsch » (3.2.2.1.4.).

Il rom d'instrucziun

L'autura deditgescha ses quart chapitel al talian sco rom d'instrucziun cunzunt en ils gimnasis : «Instruir las linguas naziunalas en Svizra è in problem fitg actual, damai che plis chantuns han oz mustgas da favurisar l'anglais» (4.). Pestoni rapporta l'emprim davart il Grischun : «Dapi l'onn da scola 1999/2000 vegn il talian instrui sco segunda lingua en las scolas primaras germanofonas grischunas, e quai davent da la terza classe (...). Il 2013 han ins pruvà da metter en dumonda lezza instrucziun cun in'iniziativa populara chantunala intitulada : 'Mo ina lingua estra en las scolas primaras' (empè da duas). L'iniziativa pretendeva oravant tut che l'anglais saja l'unica lingua estra en las scolas primaras da las regiuns germanofonas (...). Ils adversaris da l'iniziativa manegiavan percenter che lezza discrimineschia las minoritads e violeschia las leschas federalas e la Constituziun chantunala. Durant la sesida decisiva dal Cussegl grond ils 20 d'avrigl 2015 ha deputà Reto Cramerì definì l'iniziativa 'in'attatga frontala cunter la trilinguitad' dal chantun. Il cussegl ha lura declerà l'iniziativa nulla cun 82 vuschs cunter 34 (...). Lezza episodio simbolica mussa che blers resguardan il talian, lingua naziunala minoritara, sco main impurtant che l'anglais, e quai schizunt en in chantun per part italoфон» (4.1.2.).

Gimnasis genevrins

«La Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP) ha relevà ch'ins duaja en mintga cas rinforzar l'instrucziun da talian en ils gimnasis (...). Il 2013 han mo 13 % da gimnasiastas e gimnasiasts tschernì da frequentar curs da talian (...). Quai è fitg pauc per ina lingua naziunala ed uffiziala. La CDEP ha manegià ch'ella duaja formular recumandaziuns en chausa : Quai ha'la fatg ils 26 da mars 2015 (...). En ils davos onns avevan plis chantuns u gimnasis vulì abolir ils curs da talian u almain als reducir u degradar (...) pervi dal dumber memia bass d'annunziast. L'emprim patratg pertutgava il talian sco rom da matura : Ils chantuns duajan s'engaschar 'per che mintga gimnasiast(a) possia frequentar l'instrucziun relativa' (...). Ils gimnasis che na possian betg porscher lezza instrucziun duajan chattar ina schliaziun cun auters gimnasis situads 'ad ina distanza supportabla dals domicils' (...). La segunda recumandaziun (...) stimulescha ils chantuns d'arranschar l'instrucziun da tscherts roms per talian (...). La davosa (...) vul supplitgar

ils chantuns e lur gimnasis da far diever dal sustegn federal per imaginar sezs modas da promover il talian» (4.1.3.).

Per guntgir il tudestg

L'autura rapporta lura da scolas secundaras da Geneva e dal Vad : «Mintga scola secundara statala dal chantun Geneva porscha instrucziun da talian : Gimnasis, scolas da cultura generala, mercantilas e professunalas (...). Davent da settember 2015 arranscha il Departament d'instrucziun publica, cultura e sport curs da talian mintga mesemda suenter mezdi» (4.2.1.). Lura vegnan las nundumbraivlas pussaivladads genevrinas d'emprender talian e da sa perfecziunar: Curs dal consulat talian, da la «Società Dante Alighieri», da scolas privatas, lur il gimnasi Pareto (en il Vad) «che prepara enina al Baccalauréat franzos ed a l'Esame di stato talian» euv. Al gimnasi chantunal genevrin (quatter onns) ston ins tscherner tranter talian e tudestg avant ch'ins possia emprender englais. «Ins s'acquista pia noziuns fundamentalas da la lingua e cultura da l'Italia e da la Svizra italoфона» (4.3.1.). Ins tscherna savens il talian perquai ch'el vala sco pli lev ch'il tudestg, tantpli sch'ins deriva d'ina famiglia italoфона u sch'ins vegn d'in pajais (Frantscha, Portugal, Spagna) nua ch'ins n'emprenda betg tudestg en la scola primara. L'autura ha supplitgà diesch docentas e docents da talian a Geneva da far lur remartgas didacticass. «I èn bunamain unanims : Lur gimnasiastas e gimnasiasts san pauc u na san nagut da la Svizra italoфона. I collian cun la lingua taliana il pli savens mo l'Italia (...). La glieud da Geneva visita la Svizra taliana per regla mo pauc (...). In magister (...) ha rapportà ch'el haja lavurà en il chantun Friburg, nua ch'el haja observà differenzas : Ils Friburgais paran d'enconuscher meglier la Svizra italoфона» (4.3.2.5.).

In manual per in curs d'in'emna

L'«appendice D» (annexa) da la lavur è intitulà : «Italiano subito». La «Scuola universitaria professionale della Svizzera italiana» (SUPSI, dfa.rec@supsi.ch) ha elavurà «in curs intensiv d'introducziun al talian per novizs absoluts che frequentan scolas secundaras en regiuns alemanas. Il patratg fundamental (...) è ch'ins possia gia promover la coesiun naziunala e precisar la noziun da quadrilinguitad svizra cun ina savida minima (...). En in'emna da lavur cun il manual 'Italiano subito' vul ins pia approximar scolaras e scolars a la Svizra italoфона ed als persvader ch'ella munta in element da l'identitad plurilingua dal pajais (...). I sa tracta da porscher in inscunter positiv cun il talian (...) sco emna da project u sco 'Klassenlager'.» L'autura concluda pia sia lavur preschentond in mez d'instrucziun cun la finamira da promover il studi dal talian a nord da las Alps. En ses terz chapitel ha'la gia analisà «Capito ?», manual elavurà per gidar a chapir quella lingua naziunala : «Lez dovra la medema metoda che 'Chunsch druus ?', mez d'instrucziun per ils dialects alemanas» (3.2.1.). La chasa editura bernaia Schulverlag (info@schulverlag.ch) punctuescha che «Chunsch druus ?» cuntegna «aktuelle Hörtexte und Alltags-Dialoge in verschiedenen Idiomen.» Ins pudess pia elavurar in manual analog, intitulà per exempel «Enclegias ?», che gidass a chapir il rumantsch cun texts en ils differents idioms ed en «rumantsch grischun», lingua uffiziala dal chantun Grischun e da la

Confederaziun. Pestoni fa endament pliras giadas ch'il rumantsch saja in linguatg smanatschà ; dal rest ha'la cuntanschì fitg bain sia finamira d'analisar la situaziun multifara dal talian en Svizra. I fascheva propi basegn da relevar cleramain ch'ins stoppia infurmar la giuventetgna davart la Svizra italofona. Ma il talian è era la lingua d'in pajais limitrof da strusch 61 milliuns olmas ed il veicul d'ina cultura millenara che ha influenzà profundamain nossa. Las novitads che vegnan da l'Italia n'èn betg adina positivs ; i descha dentant da far endament era tschellas. Per exempel, che la lescha taliana nr. 482, en vigur dapi ils 15 da december 1999, renconuschia e protegia las linguas, expressamain numnadas, da dudesch minoritads etnicas e lur culturas istoricas, e quai «en armonia cun ils princips francads da las organisaziuns europeicas» (art. 2). Era quai fa part da la cultura taliana d'oz : Ins instruescha las linguas da las minoritads nua che famiglias dal lieu las dovran. Er en Svizra vegn ins adina dapli adaquella d'instruir rumantsch e talian nua ch'i dat diasporas da lezs linguatgs. Venderdi, ils 26 da favrer arranscha l'Institut da plurilinguitad da l'Universitad da Friburg in colloqui davart lingua e territori (barbla.etter@unifr.ch; v. La Quotidiana dals 6 da schaner). Là vegn ins a discutir quellas dumondas.

* E. P., L'italiano in Svizzera : più lingua nazionale o più lingua di minoranza ? Politiche linguistiche, iniziative in sua difesa e modalità d'insegnamento. Universitad da Genevra (<http://archive-ouverte.unige.ch/unige:75639>) 2015.

** R. A., Plädoyer für eine gelebte Mehrsprachigkeit. Turitg (NZZ, ISBN 978-3-03823-910-9) 2014, p. 12.